

KATALOGO DETALĖS SPINDESYS

Rec.: Baronas Darius, Dubonis Artūras, Petrauskas Rimvydas. *Lietuvos istorija. XIII a. – 1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.

Mūsų tikrovė yra ypač įvairialypė ir sudėtinga. Ją suvaldyti ir suvokti – nuolatinė žmogaus kuriamos kultūros pastanga. Katalogas arba tiesiog sąrašas būtent ir yra vienas šios nepabaigiamos įstangos būdų. Jo tikslas, anot Umberto Eco, – suvaldyti tikrovės begalybę ir paversti ją suvokiamu dalyku. Katalogas siekia įvesti tvarką, sudaryti sistemą, nurodyti ryšius net tarp tiesiogiai tarpusavyje nesusijusių reiškinių. Taip žodyne šalia vienas kito atsiduria atsitiktiniai žodžiai, įgaudami keisčiausias netiesiogines reikšmes. Tęsdamas savo mintį U. Eco pabrėžia, kad sąrašų yra visur, jie supa mus kiekviename žingsnyje ir jų rastume kaskart, pažvelgę į kultūros istoriją. O sąrašų įvairovė ištisai svaiginanti – šventųjų, karvedžių, augalų ar knygų. Gali būti net katalogų katalogas. Ir nors mums atrodo, kad sąrašas tėra primityvus registras, būdingas ankstyvosios kultūroms, nesugebančioms aprėpti visatos įvairovės ir todėl ją mituose suskaidančioms ir supaprastinančioms į dievų kompetencijų sritis, per kurias išvardijamos visatos savybės, katalogų vis dar yra, jie nepraranda savo aktualumo, ir tai susiję ne tik su suvaldymo, bet ir įvardijimo problema. Negebėdamas apsaakyti kokio nors reiškinių, žmogus tiesiog ima vardyti tai, ką mato. Maža to, ilgi, nesibaigiantys katalogai patys atrodo begaliniai ir mus priartina prie amžinybės. Mes bijome mirti, todėl taip mėgstame sąrašus – tokia italų semiotiko išvada.

Praeitį, o tiksliau, žinios apie praeitį, taip pat gali būti kataloguojamos. Istorinės sintezės, kuriose į vieną vietą sugula faktai, dėl kurių mokslininkai jau nebesiginčija, – katalogas *par excellence*. Būtent todėl *Lietuvos istorijos instituto* leidžiamą daugiatomę *Lietuvos istoriją* (žmonių paprastai vadinama tiesiog *baltąja*) suvokiu kaip katalogą.

O trečiasis *Lietuvos istorijos*¹ tomas – paskutinė pasirodžiusi didelio katalogo detalė. Tiesa, šis žinių sąrašas apskritai, o ir minėtas tomas neapsiriboja vien vardijimu. Kuriamas naujas ir ypač vizualus pasakojimas. Galime iškart pabrėžti – knygoje tekstas praeitį tarytum prikelia, parodydamas labai gyvą jos vaizdą. Ir tai padaro būtent tekstas, nes jį lydinčios iliustracijos atkartoja įsisenėjusias lietuviškos istoriografijos bėdas: paveikslėliai ne tik netęsia pasakojimo, bet net ne visada siejasi su pačiu tekstu.

Trys knygos autoriai – Darius Baronas, Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas – dabartinių keturiasdešimtmečių, tad sąlyginai jaunos, bet jau pasižymėjusios istorikų kartos atstovai. Patį leidinį sudaro trys dalys, kurių kiekviena skirstoma į atskirus skyrius, o šie į dar smulkesnius poskyrius. Tad ji neblogai pritaikyta skaityti dalimis, gana greitai randama ieškoma informacija. Analizuojamas laikotarpis – pagoniškoji Lietuva – bene daugiausia dėmesio susilaukęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos laikotarpis. Viena vertus, jį užgulusi sunki ir autoritetinga akademiko Edvardo Gudavičiaus ranka. O kita vertus, ši epocha labiausiai apauginta įvairiausiais mitais apie šlovingą praeitį, valstybę nuo jūros iki jūros, pagonišką didybę ir buvusį Aukso amžių. Autoriai atsako XIX a. romantinės istoriografijos įtvirtintų stereotipų, bet, suprasdami iš to kylančias problemas, lyg apsidrausdami jau pirmuosiuose puslapiuose išpėja: „*Tegul nenustemba Skaityto-*

¹ *Baronas Darius, Dubonis Artūras, Petrauskas Rimvydas. Lietuvos istorija. XIII a. – 1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.

jas patyręs, kad ne vienas didvyriškos praeities puslapis šioje knygoje toks nebeatrodys, o vien paraštėse minėti ar visai nepastebėti įvykiai, reiškiniai, problemos įgaus naujų netikėtų reikšmių ir atspalvių“ (10 p.).

Tačiau ne kova su užkietėjusiais nacionalistais yra pagrindinis šios knygos leitmotyvas, bet „*Lietuvos valstybės kūrimasis ir dinamiška visuomenės raida, pasireiškusį ne tik gebėjimu prisitaikyti prie aplinkinio pasaulio, bet ir jį veikti“ (10 p.).* Kitaip tariant, iš esmės atnaujinamas Lietuvos istorijos pasakojimas. Autoriai neturėjo tikslo perrašyti pagoniškojo laikotarpio istoriją, bet, atsižvelgdami į naujausius tyrimus ir istoriografinius laimėjimus, papildo ją faktografiškai ir stengiasi žiūrėti ir vertinti kiek iš kito taško. Tai leido tiek patikrinti senas hipotezes, tiek kelti naujas problemas.

Tekstas pradedamas nuosekliai, pristatant, kioje žemėje, iš kokių išteklių kokie žmonės kūrė šią valstybę. Kitaip tariant, pirmoji knygos dalis skirta gamtinėms sąlygoms, klimatui, populiacijai, ekonomikai, ūkiui ir visai materialinei istorijai plačiaja šio žodžio reikšme. Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tai neįdomi, labai specifiška ir tik mokslininkų bendruomenei skirta dalis. Tačiau taip tikrai nėra. Sėkmingai išnaudojęs ypač gausią archeologinių kasinėjimų medžiagą, A. Dubonis rekonstruoja, atrodytų, negrįžtamai pradingusį pasaulį. Pasaulį, kuris supo kiekvieną tos epochos žmogų. Žavingų detalių tikrai netrūksta: kokių šaltų būta žiemų? kokiomis ligomis sirgta? kokie gamtos ištekliai slypėjo Lietuvoje ir kaip jie išnaudoti? kaip organizuotos gyvenvietės? kokiais veršlais verstasi? Atsakoma net į klausimą, kiek pieno galėjo duoti XIII–XIV a. karvės. Ir svarbiausia – informacija pateikiama ne kaip atskiri, savaimė reikšmingi faktai, bet viskas susiejama su bendru politiniu ir socialiniu kontekstu. Pavyzdžiui, paaiškinama, kaip XIV a. pradžios klimato pokyčiai prisidėjo prie lietuvių kariaunų veiksmų suaktyvėjimo (24 p.). Kuriamas įvairiapusis ir užbaigtas praeities vaizdas.

Lietuvos didvalstybės raida aptariama trečiojoje dalyje. Panašu, kad būtent ši dalis susilauks

ypač daug ir labai įvairių visuomenės vertinimų. Pirmuosiuose sintezės skyriuose daug naujos informacijos, kuri arba pirmą kartą buvo surinkta iš paskirų straipsnių ir suguldyta į vieną daiktą, arba, apskritai, tik šioje knygoje paleista į mokslinę apyvartą. Tačiau LDK santykiai su kaimynais, kovos su priešais ar užsienio politika turi seną ir plačią tyrinėjimo tradiciją, kurioje, kaip minėta, nuolat šmėžuodavo įvairūs stereotipai. Nenuostabu, kad naujas, sąlyginai geriau pažintos temos permąstymas gali pasirodyti kontroversiškas ir diskusinis. Pavyzdžiui, santykių su Vokiečių ordinu analizė gali atrodyti net skandalinga. Ryšiai su Ordinu nebeinterpretuojami kaip egzistencinė kova dėl išlikimo, kurioje turi nugalėti ir išlikti tik vienas, pats stipriausias kovotojas. R. Petrauskas prabyla apie dviejų valstybių kaimyniškus santykius, kuriuose būta visko: ir kovų, ir reizų, ir paliaubų, ir bendradarbiavimo, ir net tam tikro draugavimo (511 p.). Tuomet ir Vytauto pabėgimas pas vokiečius nebeatrodo nesuvokiamas akibrokštas. Ypatingas šios dalies pranašumas (būdingas ir knygai, ir visai serijai) – labai platus europinio konteksto pristatymas. LDK vykstantys reiškiniai matomi žemyno geopolitinių ir socialinių procesų kontekste. Tai galima aiškiai patirti ir skyriuose apie LDK santykius su kaimynais, ir apie feodalizmo formavimą.

Dalis, įsiterpusi tarp pirmos ir trečios, – lyg jungtis tarp materijos ir idėjos, tarp teritorijos ir politikos. Apie Lietuvos visuomenę prabylama pristatant luomines struktūras, dinastijos iškilimą, vasalinius santykius ir su jais susijusias feodalinės nuosavybės formas. Taip pat analizuojami valstybės valdymo institucijų bei galios svertų formavimasis ir raida. Visuomenės tyrimas papildomas vokiečių, lenkų, rusėnų, totorių ir karaimų gyvenimo ypatybių ir poveikio lietuviams analize. D. Baronas atnaujiną ir požiūrį į lietuviškąją pagonybę. Viena vertus, atsiskakoma ne tik noro romantizuoti pagonišką kultūrą, bet ir siekio suvokti patį tikėjimą kaip unikalų ir nepakartojamą fenomeną. Jis matomas šalia kitų indoeuropietišku tikėjimų, nepamirštant ir krikščionybės poveikio. Vėlyvo

LDK krikšto sukeltos problemos smulkiai nagrinėjamos, taip papildant E. Gudavičiaus modelį. Tad detalių gausa neužgožia bendro vaizdo, valstybę ir visuomenę atskleidžiant civilizaciniame kontekste (515–533 p.).

Ši sintezė yra neabejotinai džiugus įvykis Lietuvoje, svarbus tiek profesionaliems istorikams, tiek eiliniams skaitytojams. Pastarųjų neturėtų gąsdinti knygos storis, nes tekstas gyvas ir lengvai skaitomas, o specifiškesnius poskyrius visada galima praleisti, nepametant pagrindinės minties.

Kiekvienas, perskaitęs šią knygą, ne tik papildys ar atnaujins savo istorines žinias, bet ir visą savo galvoje turimą informaciją tvarkingai sudėlios į stalčiukus. O iš sukataloguotų žinių kyla aiškesnis praeities vaizdas. Žinoma, toks paviršiumi praslystantis aptarimas jokių būdu negali pretenduoti į smulkmenišką visos knygos pjūvį. Tekstas vis dar laukia darbštaus ir stropaus recenzento, kuris rastų jėgų ir drąsos palyginti E. Gudavičiaus ir „naujųjų istorikų“ koncepcijas. Tikimės, kad tokia recenzija netruks pasirodyti.

Vladas Liepuonius